

Kui rahva eneseteostuse soov, tegevusjulgus, eneseväärikuse tõus, vastuseis igasugu manipuleerimiskatsetele on aastaga jõudsasti edasi liikunud, siis kuidas on lood vaimse elu alusega — haridusega?

Üleliidulise hinnangu järgi arvatakse meid ka siin eesrindada. Aga kuidas on tegelikult?

Eesti kool elab praegu närvilist elu. Ärevil on nii hariduse saajad kui selle andjad koolmeistrist ja kasvatajast ministrini. Igaühel on oma põhjus. Põhjuse põhjus on igasugu loovat mõtet ahistav administratiivkäsunduslik juhtimisstiil ja autoritarism, sallimatus allpoolse algatuse vastu. Seda tehakse pluralismi ja demokratiseerimise sõnalise toetamise varjus.

Terves Liidus algas haridussüsteemi ümberkorraldamine teatavasti struktuursetest muudatustest. 1988. a. kevadel loodi eraldi seisvate ministeeriumide ja kutsehariduskomitee asemele NSV Liidu Riiklik Hariduskomitee. Uue moodustise funktsioneerimise teoreetiline kontseptsioon puudus, kui selleks mitte pidada NLKP Keskkomitee hariduspleenumil räägitut möödunud aasta veebruaris, mis ei teoreetiliselt ega praktiliselt ei andnud välja perestroika mõõtu.

Eestis kujunes teisiti. Õpetajate kongress, koolieksperimenti väljakuulutamise, intelligentsi ja haridusüldsust, s.h. ka õpilasi haaranud ühised ettevõtmised, ekspertnõupidamised, endise HM, VÕTi, PTUI jne. organisatsiooniline tegevus uute ideede leidmiseks ja läbitöötamiseks vallandas erakordse tegutsemistahte, mida ei õnnestunud täielikult rakendada. Põhjusi on mitu. Eestvedajate oskamatus liikumist ühiskondlikult tähtsustada, suutmatus ära kasutada stagnaagsetes skeemides tekkinud pragusid, suhteliselt õhuke (tol ajal) loomealdite haridusiniimete kiht, kes oli valmis riskima nii oma vaba aja kui kohaga uuenduste nimel. Tagasivaates näib kõige olulisema pidurina meie vabariigi juhtivate instantside ähmane ja kõhklev hoiak haridusuuenduste ja selle liidrite suhtes.

Olgu kuidas oli, alustati hoogsalt. Kõigepealt loodi koolieksperimenti põhimõtteline alus. Selleks olid kooli humaniseerimine, diferentseerimine, demokratiseerimine. Kõige tehtu seas tuleks märkida üks oluline aspekt: töötades sageli katse ja eksituse meetodil (eeskujude ja kogemuste nappus) püüti siiski silmas pidada hariduse arengu strateegilist peasuunda — inimsõbraliku tervikliku haridussüsteemi kujunemist de- tsentraliseerimise ja omavalitsuslike algete arendamise alusel.

Kõigi teiste ühiskonnale oluliste ideede puhul — IME, RR, Rohelised jt., on algatajad igal pool teada, aga hariduselus (jälle konservatiivsus, tagasihoidlikkus, kohandumine hariduse alahindamisega, tähtsusetusega?) on seniajaks valdav ideede anonüümsus. Ajaloolise olendina olgu märgitud, et Eesti koolieksperimenti ideega tulid 1987. a. jaanuaris välja PTUI teadurid eesotsas V. Ruusi ja P. Leppikuga.

Perspektiive arvestava tegevuse loogiliseks jätkuks kujunes reorganiseeritava haridusministeeriumi eestveetud tulevase hariduskomitee ja selle all-lülide tegevuse põhieesmärkide ja suundade ning funktsioonide kavandamine ning nende alusel võimaliku struktuuri põhimõtete kinnitamine. See algas 1987. a. augustis kõigi süsteemide haridusjuhtide nõupidamisel ning kulmineeris 1988. a. aprilli algul nn. parteiorganisatsioonide orgtegevuslikus mängus «Hariduskomitee funktsioonid ja struktuur...».

Suuna ühtse hariduskomitee loomisele võttis Eesti NSV juhtkond 1987. a. juulis. Hariduskomitee loodi (esimesena komiteede rodus, mis sündis Vaino-rakendi lõpuspurdina) 1988. a. kevad-suvel liidulis-vabariiklikuna. Erilist ministrite nõukogu pingutamist HK loomise eel polnud märgata —

PERESTROIKA METAMORFOOSID HARIDUSES

see tekkis kontseptsioonituna funktsioonideta, esimehe isikus, kellele anti voimkond moodustada oma meeskond, likvideerida endised ministeeriumid-komiteed...

Loomulikult kutsus asjade niisugune käik esile nende haridustöötajate pahameele, kes agaralt tegelesid kooli uuendusega. Näiteks pöördus akadeemik Heino Liimets Eesti NSV Ülemnõukogu poole kirjaga, kus vaidlustas sellise toimingu sündsuse. Omapäraseks võib nimetada asjaolu, et Eesti ajalehtedes nimetati praeguse HK esimehe kandidatuuri toetajana parteiorganisatsioone (haridusministeerium, riiklik kutsehariduskomitee...), kus seda küsimust poldud koosolekutel üldse arutatud...

Nii lõppeski ajajärk, kus haridusjuhid ja uuenduse käigus juhikondid ning üha laienev ühiskondlik aktiiv töötasid käsikäes.

Perestroika kui revolutsioonilise protsessi iseärasus on selles, et talle pandi alus ülevõlt. Kõik uuendused ja -mehhanismid on alguse saanud partei ja riigi tipp-tasemel, integreeritud üleüldistel kvoorumitel, leidnud suuremal või vähemal määral toetust allpool. Nõukogude Liidu ulatuses ilmneb ühelt poolt perestroikaideede loominguiline, isegi ennetav teostamine praktikas (eelkõige Balti vabariikides), teiselt poolt avalik või latentne konsolideeruv vastuseis uutmisele kõikides regioonides ja valdkondades. Vastuseisu põhjuseks pole mitte ainult vastuseis uutmisele kui protsessile üldse, vaid muu realiseerimise traditsioonilised stereotüübid. Kartus, et ametkonna võimetus uues olukorras toime tulla saab ilmsiks, hirm «nedoupravit, nedopotšinit». Sellist ohtu tajuvad uuendusliikumised on püüdnud leida mehhanisme, mis hoiavad neid eraldi ametlikest võimustruktuuridest, viinud oma tegevuse inimesteni, kes on seeläbi muutunud uuendustegevuse subjektideks, selle eestvõitlejateks, kes ei allu manipuleerimisele. Seal, kus seda ei toimu, perestroika hähtub. Need põhimõtted kehtivad ka haridusuuenduses.

Vastloodud Eesti NSV Hariduskomitee esimene samm oleks pidanud loogiliselt võttes olema väliatöötatud ettepanekute konstruktiivne analüüs, oma tegevuse eesmärgistamine, funktsioonide väliatöötamine ja üksikasjalik avalikustamine s.t. komitee staatuse väliatöötamine.

Tegelikkuses aga juhtus midagi vastupidist. HK moodustamist alustati struktuurist, koosseisu komplekteerimisest, ettekujutuseta ühe või teise ametikoha ülesannetest. Haridusuuenduse organisatsiooniline järjepidevus peaaegu katkes HM likvideerimisega. Sälis üksnes praktiline tegevusliin VÖTis, PTÜIs, Vabariiklikus Õppe-Metoodikakabineti, kes polnud veel üle elanud reorganiseerimissokki. Haridusuuenduse sisuline järjepidevus oleks katkenud, kui pooltes Eesti keskkoolides ei oleks jõutud alustada haruõpetust anda ümberkorralduse initsiatiiv kooli rajooni linna tasandile. Anda uuenduste kavandamine, üksikasjaline väliatöötamine ja teostamine hariduspraktikute (direktorid, õpetajad, ÜPUilased, nõunikud-metoodikud jne.) kättesse. Haridusministeeriumi funktsioonid olid välja kujunenud ja igal asjaosalisel sisuliselt teada ka ilma kirja panemata, seevastu hariduskomitee funktsioonidest ja pädevusest puudub seniajani ülevaade koolides, otsealluvates asutustes ja arvata võib, et ka HKs endas. Sellest annab tunnistust rea kiireloomuliste otsuste vastuvõtmine ja nende elluviimise moodused (segadus kutsekoolide allutamise HKele või ametkondadele, s.h. liidulistele); vene õppekeelele, koolide suunamine tööle NFSV õppeplaanide ja programmide järgi mitmes HK tegevust käsitlevas artiklis; kõigi ajaloo ja kirjanduse õpetajate töötasu tõstmise 15% võrra olenemata nende tegelikest uuendustest õpetööst; samas pole septembris diferentseeritud ja üldõpetust alustanud õpetajatele paraku mingit materiaalselt ergutust jagunud; õpilaste aineolümpiadide korraldamise delegeerimine Õpetajate Täiendusinstituudile; pedagoogilise protsessi teaduslik-metoodilise tagamise ja õpetajate täienduskoolituse ümberkorraldamise arutamine asjaosaliste asutuste osavõtuta, kompetentse analüüsita ja reorganiseerimisprojektide demokraatliku ühise arutelu, kuigi VÖT on sellega tegelnud juba poolteist aastat; püüe alatahtsustada ühiskondliku aktiivi tegevust (näiteks Eesti hariduskongressi korraldamisel).

Kas on õigustatud kiired ja kõigi asjaosalistega koos läbitöötamata uuendused ja reorganiseerimised, kui kujunev ühtne haridussüsteem on stabiliseerumata, üksiklülide vahelised kontaktid ja suhted alles sündimas?

Kas on õige teha ümberkorraldusi ümberkorralduste pärast, lõhkuda seni häireteta töötavaid mehhanisme lihtsalt muutmise enese pärast, kui kogu süsteem pole end jõudnud töös näidata? Kultuuri puhul tunnustame seisukohta: kultuuri ei lohuta, et seda seejarel uuena üles ehitada. Kultuur eksisteerib järjepidevuses. Kõik end õigustav, kasulik tuleb säilitada ja edasi arendada, muidu peatub areng. Sama lugu ka haridusega.

Nähes ette süüdistust, et selle artikliga kaitseme oma asutust — VÖTi, väidame, et nii see pole. Teeksimise seda meel-sasti eraldi artiklis, kui press selle avaldamiseks ruumi ja julgust leiaks. («Rahva Hääl» seis is täiendusinstituudi-aineline artikkel 30. novemb-rist alates ning tagastati auto-riile 13. jaanuaril tema palvel. Mitteilumist ei põhjendatud.)

Kui me edaspidi viitame VÖTiga seotud küsimustele, siis ainult kui ühele näitele argumentide reas selle või teise teesi põhjendamiseks. Sagedase toetumise näidetele üldharidusest tingivad meie si-demed eelkõige selle haridus-valdkonnaga, aga ka just üldhariduse märgatav alatahtsustamine viimasel ajal HK tegevuses.

Kuidas hariduskomitee mõis-tab demokraatia süvendamist? Peatume ühel näitel. Lootsime, et hariduskomitee juurde luuakse praktikute ja teoreetikutest koosnev vabariiklik haridusnõukogu, kuhu hariduskomitee esimees kuuluks ühe liikmena. Muide, niisugune nõukogu loodi õpetajate kongressil NSV Liidu Hariduskomitee juures. Ühena sa-jast liikmest kuulub sinna ka

Eesti esindaja — TRÜ dotsent, VÖTi kooli uuenduskateedri teadur Peeter Kreitzberg. Vabariikliku haridusnõukogu loomine tähendaks perestroika seisukohast omavalitsusliku alge sissetoomist, teatud mõttes survet alt üles, haridusotsuste demokraatliku mehhanismi loomise algust (käivitumist), aga ka suurepärast tagasiside võimalust hariduskomiteele. Sellise organi vajalikkusele viidati nii suvises antennisaaates (HK esimees, koolijuhid, haridusselts) kui ka juba mainitud 9. juuli koh-tumisel. Sama probleem tõsta-tati meie hariduskongressil novembris. Seal pakuti, et sel-le nõukogu tuumikuks võiks kuni uue haridusfoorumini olla meilt üleliidulisele hariduskongressile lähetatav dele-gatsioon.

Hiljuti kuulsime, et 2. detsembril moodustati hariduskomitee juurde üks nõukogu, 14-liikmeline teadusnõukogu «teadusuuringute koordineerimiseks ja kompetentseks suunamiseks ning haridusuuen-dustele hinnangute andmi-seks». Märkusena on nimeta-tud hariduskomitee esimehe käskkirjas, et «nõukogu koos-seisu on lülitatud haridus- ja noorteprobleeme uurivad tea-duse doktorid või professorid ning teadusasutuste juhid (teaduste kandidaadid). Sel-lel pretsedendil oleme sunni-tud peatuma pikemalt järg-mistel asjaoludel.

Teadustöö suunamise ja koordineerimise niisugune lahendus (perestroika kolmandal aastal!) on kummaline ja sisu-liselt ebakorrektn. Võib-olla aitab suunamisest? Me ei sea kahtluse alla nõukogu ühegi liikme teadmisi oma kitsamal erialal. Probleem, nagu näeme, on teisel. Pealegi on ajalugu veenvalt tõestanud, et teadus-likud kraadid ja kutsed ei ole meie maal kunagi olnud kvali-fikatsiooni taseme näitajaks. Veel vähem praktika tundmis-el. Meil on NSV Liidu Pedagoogikaakadeemia tegevuse kurvad kogemused, mis kah-juks, pole mitte võitude, vaid kaotuste kroonika. See on se-davõrd üldteada, et ei vaja tõestamist. (Kahtluse korral lugege «Ütšitelskaja Gazeta» mis tahes numbrit möödunud aastast.) Hariduskomitee juur-de loodud teadusnõukogu ku-jutab endast kui mitte just NSV Liidu Pedagoogikaaka-deemia Eesti varianti, siis vä-hemalt selle analoogi, millel on täita samasugune osa kui akadeemia juhtkonnal. Siin-kohal kasutame võimalust in-iormeerida lugejaid sellest, kes kandideerivad Eesti poit NSV Liidu Pedagoogikaaka-deemia koosseisu. Tekib küsi-mus, kuivõrd nad esindavad meie pedagoogikateadust, sel-le eesliini olukorras, kus nen-de kandidatuuri haridusüldsus ei arutanudki. «Ütšitelskaja Gazetas» oli paljude akadee-mia kandidaatidega võimalik tutvuda, meil aga... Küsimus pole mitte niivõrd isikutes — A. Kõverjal, O. Nilson, V. Rajangu, A. Tõldsepp, R. Virkus —, kuivõrd ajako-hatus protseduuris.

Hariduskomitee on nähta-vasti jätnud kahe silma vahe-le, et tema ülesanne ei ole enam juhtida üksnes kõrge-mat ja keskeriharidust, vaid peamiselt üldharidust, seal-hulgas koolieelset alushari-dust, mis haarab üle kümne korra rohkem hariduse saa-jaid ja andjaid. Süsteemid erinevad ka kvalitatiivselt ning neis toimuvad protsessid nõua-vad isesugust juhtimist. Õpe-tajate põhilulgal pole praegu kuigi palju ühist kradeeritud teaduritega. Need on inimesed, kes iga päev töötavad prakti-lise pedagoogika kivisel põl-lul, erilise huvi ja võimaluse-ta teadustööks. Seepärast nõuab nende juhtimine selli-seid inimesi, kes hästi mõis-taksid õpetaja probleeme, on ise saanud kooli (lasteaja, pioneerimaja jne.) praktikat ja suudaksid anda õpetajaskon-nale tegelikku abi ka igapäe-vaküsimustes.

Juhtimissüsteemi ümberkor-raldamine nõuab muudatusi, sealhulgas volikogude ja nõu-kogude moodustamist haridus-

asutustes ja -regioonides. Neist organeist peaks lähtuma kõik edasiviiv. Osalt stiihiliselt, osalt käsu korras on sellega algust tehtud. Mõnel pool on asi õnnestunud, mõnel pool eksisteerivad need kogud formaalselt, mõnel pool on juba välja surnud. Miks? Kas pole üheks põhjuseks see, et hariduskomiteel endal puudub vastav organ, et ta isegi ei püüa läheneda seisundile, mis võimaldaks liikuda hariduse kui protsessi kvalitatiivse juhtimise poole (mitte asutuste hulga allutamisele)? Kas ei oleks uue kvaliteedi tagami-seks kõigepealt vajalik asja-tundlike, haridusuuendustest haaratud entusiastide kaasa-mine juhtimisse, et viia lõ-puks hariduse uuendamine entusiasm tasemelt organiseeritud juhtimise (mitte ohja-mise) tasemele kogu haridus-süsteemis.

Uuenduste järjepidevuseks on vaja uutmise käigus kujunenud ühiskondliku aktiivi ergastamine ja ühendami-nie. See peaks olema suunatud mitte nende tegevuse piirami-sele, reglementeerimisele, vaid tekkinud ja tekkivatele tege-vussuundadele, ettepanekutele, algatustele, teostamisvõimalu-sle leidmisele. Raske on isegi ligilähedaselt määratleda seda tohutut ideede pagasit, mis on kuhjunud alates esimestest suurtest ekspertnõupidamistest kuni ligi neli kuud tagasi lõp-penud haridusuuenduse pro-grammide konkursini. Ja tule-mused?

Õpetlik on VÖT-i juurde loo-dud kooli uuenduskateedri käe-käik. Esimene tagasihoidlik katse kooli uuendust tagava üksuse (teadusliku) loomiseks tehti 1987. a. juunis-juulis. Põhjendatud ja üsna detailselt läbitöötatud ettepanekuga koo-li uuenduse ajutise töörühma moodustamiseks. Ministrite Nõukogu juures (see idee ei üllata praegu vist kedagi) pöördusid valitsuse poole TRÜ ja FI teadurid 1988. a. keva-del. Mitmekümneliikmelise ametkondadest sõltumatu kol-lektiivi asemel sai haridusmi-nisteerium loa moodustada kooli uuenduse teaduslik-meetodilise tagamise keskus (KUK) kateedrina VÖT-i juu-res. Koosseis: 8 teadurit, 2 tehnilist töötajat. KUK-i koos-seis kujunes põhiliselt no-vembri alguseks.

KUKist loodeti kooli uu-en-duspoliitika teoreetiliste ja praktiliste aspektide läbitöö-tajat ja elluvijat koostöös Eesti haridusjuhtide, teadus-ja haridusüldsusega. Sama ülesannet võinuks ta täita HK loomisest peale. Tegelikult pole HK huvitunud KUKist ja tema potentsiaali ärakasutamisest. Sellele vaatamata on jõudnud KUK enesemääratlu-seni, leidnud töösuuna ja avaldanud esimesed tulemu-sed (Eesti NSV haridusuuen-duse platvormi projekt hariduskongressile, kaastöö Ees-ti platvormi kujundamisel Moskva hariduskongressile, haridusuuenduse programmide konkursile laekunud tööde analüüs ja vastava kogumiku ettevalmistamine, haridus-uuenduse toimkondades jätka-mise projekti koostamine, jne.). Selliste tulemusteni on jõutud tänu sellele, et enamik KUKi liikmeid osaleb haridusuuen-duses algusest peale ning on selle sisulise järjepidevuse kandjad. Kuid KUK on samal ajal HK võõraslaps. Ajal mil KUKilt oodatakse kooli uu-en-dustele teoreetiliste ja prak-tiliste küsimuste lahendamist, puudub tal selleks pädevus (näiteks oigus sihtprogramme ellu viia, lepinguid sõlmida jne.).

Siin puudutatud ebakõlad ei ole tingitud juhtimise eba-kompetentsusest. Ilmselt osu-tus süsteemide liitmise suure-maks võõraslapsel üldhari-dussüsteem tervikuna. Või vähemalt soovimata külali-seks.

ENE SARV,
VÖT-i õppe-metoodilise töö asedirektor
IGOR JANKOVSKI,
VÖT-i ühiskonnateaduste kateedri juhataja kohusetäitja